תמצית המחזה שמשרד-החוץ מבקש למנוע הצגתו

ממלא המקום

שם מחזהו של רולף הוכהוט — „ממלא ה־מקום" — הוא התואר הרישמי של האפיפיור, שהוא ממלא המקום של ישו הנוצרי עלי אד־מות. „הטראגדיה הנוצרית", כפי שהמחבר הגדיר את יצירתו, תופסת כ־250 עמודי ספר, וכתובה כולה בקצב של שיר, לפי המסורת הקלאסית של המחזאות הגרמנית. להלן תמ־צית המחזה הכתוב (שקוצר על הבמה). בהר־ראות־הבמה שלו כלל המחבר הערות רבות, המטילות אור על הפילוסופיה של המחזה, על שיקוליו הרעיוניים ועל הערכותיו ההיסטוריות.

מערכה ראשונה: „השליחות"

● **תמונה ראשונה** באוגוסט 1942, בבניין הנונציוס (השגריר האפיפיורי) בברלין. **הנונציוס** משוחח עם **ד"ר קארדו פונטאנה**, נזיר ישועי איטלקי, בן 27, שנכנס זה עתה לשרות הדיפלומטי של הוותיקאן, ונשלח לברלין. השגריר מסביר שאינו יכול להתערב למען היהודים, ומרצה תוך כדי כך על הפשרה שהושגה למעשה בין היטלר וה־כנסיה.

לפתע מתפרץ לחדר **קורט גרשטיין**, במדי סרן של הס"ס. גרשטיין (הידוע ממיסמכי משפט אייכמן) הוא מנהל אגף־התברואה במטכ"ל הס"ס. בתפקיד זה הוטל עליו לספק את הגאז הדרוש להשמדת היהודים. הוא מתאר את הזוועות שראה במחנות המוות, מתחנן בפני השגריר שישכנע את האפיפיור להתערב. אחרי התנגשות חריפה בין השגריר המרוגז וגרשטיין ההיסטרי, מצוה השגריר לגרשו מן ה־בניין. ריקארדו מזועזע עד היסוד, מבטיח שימצא את גר־שטיין.

★ ★ ★

● **תמונה שניה** במועדון־הנופש של צמרת הס"ס ליד ברלין. נוכחים כמה מראשי „הפתרון הסופי". בין ה־שאר: **פרופסור הירט**, האיש שאסף שלדים ודאג להרי־גתם של יהודים וקומיסארים פוליטיים כדי לצרפם לאוסף; **אדולף אייכמן** במדי הס"ס, **הכארן רוטא**, תעשיין־נשק המבקש לנצל את אסירי אושוויץ לפני מותם; **בנו הגיבור**, איש חיל־האוויר; קצינים של מיפקדת הצבא ב־מזרח ובעיקר — **הדוקטור**.

„הדוקטור", ששמו אינו מוזכר, הוא ד"ר יוזף מנגלה. במחזה הוא מייצג את השטן — דמות החולשת על כל סבי־בתה, התגלמות הרע המוחלט. הוא איש ציני, מושחת, אך בעל כוח היפנוטי נדיר.

האנשים משחקים בכדורת, מפלרטטים עם המארחת היפה, מחליפים גסויות, משתכרים, צוחקים, ומשוחחים תוך כדי כך על השמדת היהודים בצורה קלילה והומוריסטית. בין משחק למישחק מדובר על אספקת השלדים, עיקור היהו־דיות, הרעבת פועלים יהודיים והוצאתם להורג, וכו'.

הוכהוט מקפיד להראות שכל פעילי ההשמדה, חוץ מה־דוקטור, היו אנשים רגילים לגמרי, בורגנים זעירים, שיכלו לעסוק בכל מלאכה אחרת.

בשיא התמונה עולה הדוקטור במדרגות ושר לנוכחים שיר ציני על הזדווגותו עם נערה צרפתיה בפאריז הכבושה. הוא מסיים במילים: „לשוני תלוייה בחוץ — כאילו אני צמא לבירה / כמו כל כרס גרמנית / או כאילו כבר תלוי ראשי / בתוך עניבת־החנק / כמו ראשיכם שלכם!" תדהמה כללית.

בינתיים ניכנס **גרשטיין**, המדווח לאייכמן על הניסיונות בגאזים. ברור כי גרשטיין מנסה לחבל בהפעלת תא־הגאזים, ואייכמן רומז באופן היתולי כי עלולים לחשוד בגרשטיין, בשל השקפתו הנוצרית הידועה ועברו כאסיר במחנה־ריכוז. התמונה מסתיימת בעת הפצצה אנגלית, תוך שריקת הפצצות.

★ ★ ★

● **תמונה שלישית** לכחרת היום, בדירתו הפרטית של גרשטיין. **גרשטיין** עוסק בתיקון הדירה, שניזוקה בהפצצה, תוך כדי שיחה עם **יעקובסון**, יהודי המסתתר אצלו. היהודי בורח כאשר נשמע צילצול הפעמון, ונכנס **הדוקטור**. הדוקטור מבקש לאחסן בדירה מיכלי־זכוכית, המכילי את מוחותיהם של תאומים יהודיים, בהם הוא עורך נסיונות. תוך כדי כך מספר הדוקטור בדיחות אנטי־נאציות, מלגלג על גרשטיין, בו הוא חושד.

ברגע שהדוקטור יוצא, נכנס **ריקארדו**, המבקש לשמוע פרטים על ההשמדה. ריקארדו המזועזע בטוח כי האפיפיור אינו יודע על ההשמדה, למרות שגרשטיין טוען כי שליחי ממשלת־גרמניה הפולנית כבר מסרו לו את כל הפרטים (דבר שהוא עובדה היסטורית). בשיא התרגשותו נותן ריי־קארדו את מילת־הכבוד שלו לגרשטיין שהאפיפיור יתערב, אם ישמע את הפרטים. הוא מבטיח לנסוע בעצמו לרומא, לדבר אל לבו של פיוס ה־12.

בסוף התמונה מוסר ריקארדו את דרכונו הדיפלומטי ליעקובסון, יחד עם מדי־הנזיר שלו, כדי לאפשר לו לברוח מגרמניה. הוא לוקח ממנו את הטלאי הצהוב.

מערכה שניה: „פנעוני פטרוס הקדוש"

● **תמתה** בפברואר 1943, ברומא, בבית אביו של ריקארדו, **הרוזן פונטאנה**, המכהן כיועצו הכלכלי של האפיפיור. **ריקארדו**, שבא לרומא בלי רשות הממונים עליו, מספר לאביו בהתרגשות על הזוועות, תובע ממנו להמריץ את האפיפיור להתערב. התנגשות דראמתית בין האב והבן, הבן קורא שאם האפיפיור לא יתערב, אין הוא אלא פושע. האב נחרד מן המילים, נתקף התקפת־בכי.

נכנס **הקארדינאל**, איש שמן וחובב־חיים. הוא מנסה להרגיע את ריקארדו, מסביר לו כי האפיפיור אינו יכול לפעול נגד היטלר, מפני שהיטלר מציל את העולם הנוצרי מפני הקומוניסטים. לדבריו שואף האפיפיור לתווך בין היט־לר ומדינות־המערב, כדי לבלום את הסובייטים. גורל היהו־דים מעציב, אך חשוב פחות. בעת התיכוח הסוער, נודע כי גרמניה נחלה תבוסה מכרעת בסטאלינגראד. הדבר משכנע את הרוזן פונטאנה כי עכשיו לא יעז עוד היטלר לריב עם הכנסיה, וכי על כן הגיעה שעת האפיפיור להתערב.

מערכה שלישית: „המיבחן"

● **תמונה ראשונה** בבית משפחת לוצ'אני. המש־פחה היהודית מתכוננת לברוח למינזר. מבעד לחלון רואים את דירתו הסמוכה של האפיפיור. בעוד הילדים דורשים לקחת את צעצועיהם, מתפרץ מישמר של איש ס"ס ופאשיס־טים ואוסר את כולם, יחד עם הסבא, קצין איטלקי שהתנצר מזמן.

★ ★ ★

● **תמונה שניה** בחדר־עבודה של ראש־מיסדר. **ראש־המיסדר** ו**הקארדינאל** יוצאים מארון, ממנו יורדות מדרגות למרתף שבו מוסתרים יהודים. ראש־המיסדר הוא המקשר בין הוותיקאן למפקד הס"ס ברומא. משוחחים על הסתרת יהודים במינזרים. מסתבר כי הגרמנים יודעים על כך, אך אינם מתערבים, כל עוד אין הכנסיה מתקיפה אותם.

נכנסים **ריקארדו** ו**גרשטיין**, המבקשים להשפיע על ראש־המיסדר שיתערב אצל האפיפיור. שוב נערך ויכוח נר־גש, בו טוען הקארדינאל כי היטלר הוא מכשיר בידי אלו־הים להשמדת הקומוניזם. נודע כי הס"ס התחיל במאסר יהודי רומא עצמה, כדי לשלחם לאושוויץ. ראש־המיסדר מביע את בטחונו כי עתה, לאור התגרות זו באפיפיור, יתערב האב הקדוש.

אחרי יציאת הקארדינאל, מציעים ריקארדו וגרשטיין ל־ראש־המיסדר הצעה נועזת: שהוא יגיש לראש הס"ס מחאה מזוייפת, בשם האפיפיור. ראש־המיסדר, שכמו כל ראשי־הכנסיה, חונך ברוח המישמעת העיוורת לאפיפיור, סולד מרעיון זה. הוא טוען כי האפיפיור יכחיש את המחאה תוך חצי שעה. אז רומז גרשטיין שאפשר למנוע בכוח בעד האפיפיור לפרסם הכחשה.

ריקארדו מפתח רעיון זה, טוען שמותר אפילו לרצוח את האפיפיור במיקרה זה. הוא מציע לביים את הרצח, כך שאפשר יהיה להטיל את האשמה על הס"ס, כדי לקומם את העולם כולו נגד הנאצים.

ראש־המיסדר יוצא מכליו מרוב זוועה, מטיח בפניו שהוא רוצח וחולה־נפש, כורע ומתפלל למען נשמתו.

★ ★ ★

● **תמונה שלישית** במטה הס"ס ברומא. **ראש ה־ס"ס** חוקר את האנשים שנאספו, ביניהם **קארלוטה**, נוצריה, בת להורים יהודיים, שעמדה להיות נזירה, וכמה מומרים. מסתבר כי ראש־הס"ס חושש מכל מעשה העלול להרגיז את האפיפיור. נכנס **גרשטיין**, המגביר את פחדו של ראש־הס"ס. ראש־הס"ס מבטיח להפסיק מיד את כל הפעולה, אם תבוא מחאה כלשהי מצד הכנסיה. נכנס **ראש־המיסדר**, המבקש לשחרר קומוניסט איטלקי, בנו של ידיד האפיפיור. אולם אין הוא תובע את הפסקת גירוש היהודים. גרשטיין יוצא מיואש, ראש־הס"ס ממשיך בגירוש היהודים.

מערכה רביעית: „הסירוב הגדול"

● **תמונה** באולם כס האפיפיור. האפיפיור מתייעץ עם אנשיו על הצורך לדאוג לרכוש הכנסיה, למכור מניות העלולות להיפגע כתוצאה ממהלך המלחמה. תוך כדי כך מקבל האפיפיור צ'קים על סכומים עצומים, המבליטים שה־וותיקאן עצמו נימנה עם אילי־ההון ועם מרוויחי־המלחמה הגדולים.

הרוזן פונטאנה ובנו, **ריקארדו**, מפצירים באפיפיור להגיש מייד מחאה חריפה על גירוש יהודי רומא. האפיפיור משתמט, חוזר על הטענה שאסור לפגוע בהיטלר שעה ש־הוא מגן על אירופה מפני הקומוניסטים, וכי ממילא לא תעזור המחאה. לבסוף הוא יוצא ידי חובה על־ידי ניסוח הודעה לפירסום בביטאון הוותיקאן, הנדושה פראזות ריקות, בה הוא מביע את אהדתו לקורבנות המלחמה, בני כל הגזעים והדתות (זהו מאמר אמיתי — ראה מאמרו של העורך). פונטאנה ובנו טוענים בהתרגשות כי הודעה זו חסרת־ערך היא, ולא תועיל במאומה. בעוד שהאפיפיור חותם על ההודעה, שולף ריקארדו את הטלאי הצהוב, ועונד אותו על מדי־הנזיר שלו.

התרגשות עצומה. **הקארדינאל** קורא שזה חילול ה־קודש. ריקארדו צועק שהאפיפיור חתם זה עתה על יפוי־כוח להיטלר להשמיד את כל היהודים. האפיפיור שומט בהתרגשותו את הציפורן מידיו, מלכלך את ידיו.

האפיפיור מצמה על ריקארדו להסיר את מגן־הדויד מ־גלימתו. ריקארדו מסרב. האפיפיור שולח אותו לגלות ב־ליסבון. ביציאתו קורא ריקארדו: „אל יהרוס אלוהים את הכנסיה בעתן אפיפיור אחד, המשתמט ממילוי חובתו ה־קדושה!" האפיפיור המזועזע אינו מסוגל עוד לדבר. אך אחרי יציאת ריקארדו, משמיע האפיפיור כמה דיברי־התח־דות, ומתחיל להתפלל.

מערכה חמישית:
„אושוויץ — או חיפוש האלוהים"

● **תמונה ראשונה** מראה את הורדת היהודים מ־קרונות הרכבת באושוויץ (הוכהוט נותן הוראות מפורשות איך להציג את מחנה הזוועה, בריאליזם גמור).

★ ★ ★

● **תמונה שניה** בחדר־המישמר של המחנה. **נערת ס"ס** מגישה קפה לקצין ולנציגי־תעשיה, שבאו למקום כדי לבדוק את האפשרות להקים מיפעלים. בשיחה מסתבר כי **ריקארדו** הגיע לאושוויץ, אחרי שהסתנן למישלוח יהודי רומא. הנוכחים מאמינים כי האפיפיור שלח אותו, מספרים כי מפקד־המחנה פקד להחזירו מייד לרומא.

אחרי צאת האנשים, ניכנס **הדוקטור**. נערת־הס"ס היא פילגשו, למרות שהיא מאורסת לאחד מקציני המחנה. היא פוחדת מן הדוקטור, אך משועבדת לו לחלוטין.

הדוקטור מחטיא במיוון היהודים. הוא מלטף את הילדים בעדינות שטנית, מרגיע את ההולכים לתאי־הגאזים. כשהוא רואה את ריקארדו השותת־דם, הוא מחליט להשאירו בחיים, כדי לנהל עימו ויכוחים על משמעות החיים, האלוהים וה־דת. הוא לועג לאפיפיור, משבץ את ריקארדו בקבוצת מפ־עילי הכיבשנים.

★ ★ ★

● **תמונה שלישית** באותו מקום. **גרשטיין** מופיע במחנה, ועימו פקודה מזוייפת לשחרר את ריקארדו. כש־מחפשים את הנזיר, מופיע **יעקובסון**. מסתבר כי הלה נאסר בעת בריחתו מגרמניה, וכי הוא עדיין נושא את שמו של ריקארדו. כשמופיע ריקארדו עצמו, מסרב הנזיר להש־תחרר. הוא מציע להשתמש בצו־השיחרור המזוייף כדי להציל את יעקובסון.

בשעה שגרשטיין מוביל את יעקובסון לשער, הם נת־קלים בדוקטור. הלה מבין את הנעשה, אוסר את גרשטיין. כשהוא מספר באופן סאדיסטי **לקארלוטה**, היהודיה ה־איטלקית, כי כל משפחתה כבר חוסלה, מאבדת זו את שפיות דעתה. הדוקטור מכנה אותה בכינויי־חיבה עדינים, הורג אותה ביריה. ריקארדו מנסה לנצל את הרגע, תופס אקדח ומתכונן לירות בדוקטור, אך איש־המישמר קוצר אותו בצרור מתת־מיקלע. ריקארדו הגוסס קורא בלאטינית: „בשעת מותי, שמעתיך יה!" הדוקטור מסיים ב„אמן" לג־לגני, מצוה לזרוק אותו לכיבשן בעודו חי.

בשעה שהדוקטור יוצא, כשחיוך על שפתיו, שקוע בקרי־את ספר ישועי, נשמע קולו של קריין, הקורא את מכתבו של השגריר הנאצי ברומא, המעלה על נס את סירובו של האפיפיור למחות נגד גירוש יהודי רומא.

המחזה מסתיים במילים: „כך המשיכו תאי־הגאזים לפעול עוד שנה שלמה. רק בקיץ 1944 הגיעה תפוקת־הרצח ה־יומית לשיאה."

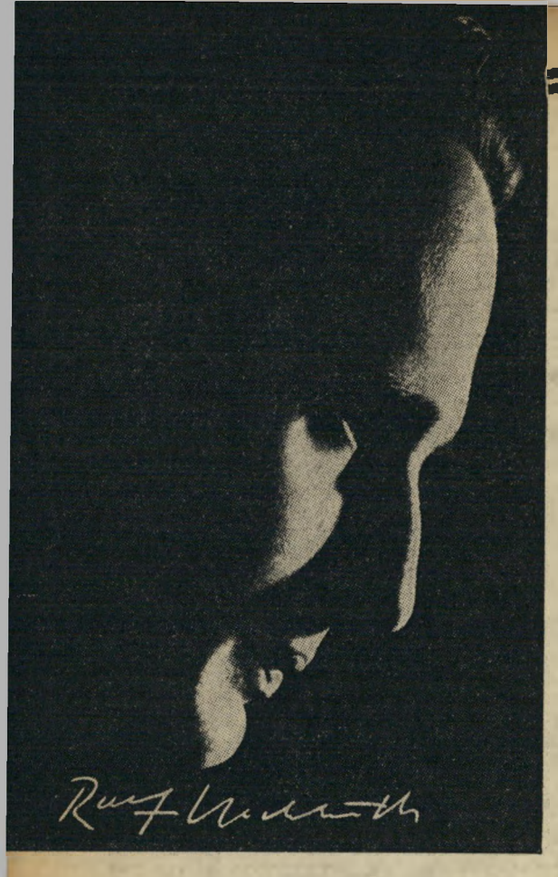

רולף הוכהוט

<footer>7</footer>